

VETERİNER HEKİMLİĞİNDE ÖTANAZİ (EUTHANASIA)

Aşkın Yaşar¹

Euthanasia in Veterinary Medicine

Summary: Euthanasia is the most fascinating and the most discussed issue in ethics. Euthanasia is a rarely applicable veterinary medical action that it should be performed by specially trained personnel on the deseperated animals suffering from a cureless disease or so aged and result in rapid unconsciousness followed by cardiac or respiratory arrest and ultimate loss of brain function. The term "euthanasia" is a conjoined word derived from Greek terms "eu" meaning "good" and "thanatos" meaning "death". Still, there are two ways of euthanasia, as active and passive methods in application but the active one is preferred in veterinary practice.

Key words: Euthanasia, death, good death.

Özet: Ötanazi, üzerinde büyük tartışmaların yapıldığı etik konularından biridir. Veteriner hekimliğinde ötanazi; özel eğitilmiş personel tarafından, hayatından ümit kesilen veya tedavisi imkansız bir hastalığa yakalanmış hayvanların ağrı ve acı duymaksızın, ilaçla veya başka yöntemlerle hızlı bilinçsizliğin ardından kalbin ya da solunum sisteminin durdurulması ve sonuçta beyin fonksiyonlarının kaybı ile sonuçlanmasıdır. Ötanazi, Yunanca' da "iyi, güzel" anlamına gelen "eu" ve "ölüm" anlamına gelen "thanatos" sözcüklerinden oluşmuştur. Aktif ve pasif iki tip ötanazi söz konusudur. Veteriner hekimliğinde aktif ötanazi uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ötanazi, ölüm, iyi ölüm.

Giriş

İnsan-hayvan ilişkisi tarihin ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Zaman içinde, yerine göre hayvanı tanrı, arkadaş ya da düşman olarak gören insanoğlu, evciltme ile hayvanları ekonomik bir varlık olarak yaşamına katmış; tüm uygarlıklarda ve her çağda hayvanı kendisinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmüştür (Smith, 1919; Smithcors, 1958).

Eski Hindistan'da Kral Asoka (M.Ö. 250) zamanından önce uygulanan hayvanların kurban edilmesi yasaklanmıştır. Hayvanlara eziyet ve tuzak kurma şiddetle cezalandırılmıştır. M. Ö. 4. yüzyılda sığır ya da fil öldürenler ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Diğer taraftan, bir veteriner hekim, tedavide dikkatsiz davranır veya yetersiz ilaç kullanırsa ve buna bağlı olarak hayvan daha kötüye giderse tedavi masraflarının iki katını; tedaviden kaçınırsa hayvanın değeri kadar parayı hayvan sahibine ödemekle cezalandırılırdı (Smithcors, 1958).

Eski İran'da köpek kutsal kabul edilmiştir. İnsan ve köpek vücudunu yaralamak eşit, bazen de köpeği yaralayan daha fazla ceza görürdü. Örneğin;

insan öldürmenin cezası 90 kamçı olduğu halde bir çoban köpeğini öldürmenin cezası 200 kamçı idi (Smith, 1919; Smithcors, 1958).

Ortaçağ Hristiyan dünyasının hayvanları aşağı bir varlık olarak niteleyen düşüncesi Modern Çağ ile birlikte hayvanların ekonomik yaşamdaki güçlülüğünün artmasına paralel olarak zayıflamış; özellikle 20. yüzyılda insan-hayvan ilişkisinin boyutları dramatik ölçüde değişmiştir.

Çağdaş insan ve yaşam anlayışı ile toplumda her türlü hayvan varlığının ailenin bir ferdi olarak evin içine girmesi ve insan yaşamının bir parçası haline gelmesi insanın tıbbi etiğe konu olan duygu, düşünce ve davranış biçimlerini hayvanı için de geçerli kılmıştır. Bu olay veteriner hekimliğin etik konularını da bilimsel açıdan yaygın biçimde gündeme getirmiştir. Bunun sonucu olarak uluslararası düzeyde bir belge niteliği taşıyan "Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi" 1978 yılında UNESCO'nun Paris Evi'nde imzaya açılmış; böylece tarihin çeşitli dönemlerinde karşımıza çıkan hayvanların insanlardan daha az etik değerleri olduğu klasik düşüncesi günümüzde yeniden sorgulanmaya başlanmıştır (Singer, 1983; Sungurbey, 1992).

Bu çalışmada, hayvanların yaşama haklarının farklı bir boyutu olan "ötanazi" konusu etik değerler açısından ele alınacaktır.

ÖTANAZİ TANIMI

Ötanazi; Yunancada iyi, güzel anlamına gelen "Eu" ve ölüm anlamına gelen "thanatos" sözcüklerinden oluşmuştur (Anon., 1957). Ötanazi, "acı çekmeksizin ölüm, ağrısız ölüm" (Anteplioglu, 1963; Smith ve ark., 1986; Tuğlacı, 1987), "iyi ölüm, güzel ölüm" (Arslan, 1993), "rahat ölüm" (Avery ve ark., 1990) olarak da tanımlanmaktadır.

Çeşitli yazarlara (Andrews ve ark., 1993; Arslan, 1993; Smith ve ark., 1986; Tuğlacı, 1987) göre; tıbbi anlamda ötanazi, özel eğitilmiş personel tarafından hayatından ümit kesilen veya tedavisi imkansız bir hastalığa yakalanmış hayvanların ağrı ve acı duymaksızın ilaçla veya başka yöntemlerle, hızlı bilinçsizliğin ardından kardiyak ya da respiratuar arrest sonucu beyin fonksiyonlarının kaybı ile yaşamın sonlandırılmasıdır. Hayvanın bilincini kaybetmeden önceki endişe ve stresi de en aza indirilmelidir. Bu da ancak, ötanazide hayvana insancıl bir yaklaşım ve iyi bir tekniğin uygulanması yolu ile gerçekleştirilebilir (Andrews ve ark., 1993). Günümüzde iki tip ötanaziden bahsedilmektedir (Ceylan, 1983):

1-Aktif Ötanazi: Belirli nedenler ve koşulların var olduğu durumlarda, doğrudan doğruya hekim veya ilgili kişiler tarafından uygulanan ötanazidir.

2-Pasif Ötanazi: Hasta sahibinin tedaviyi çeşitli nedenlerle kabul etmemesi, hekimin hastanın yaşamını uzatacak tedaviye başlamaması veya başlamış olan tedaviyi durdurmasıdır. Veteriner hekimliğinde ötanazi dediğimizde aktif ötanaziden bahsedildiği unutulmamalıdır.

Ceylan'a (1983) göre, sahibi tarafından öldürtülmek üzere getirilen hayvanlara uygulanacak öldürme işlemi için imha ve benzeri terimler yerine "uyutma" kullanılmalıdır; ama hayvan sahibine uyutma sözcüğünün "anestezi" değil "ötanazi" anlamına geldiği belirtilmelidir.

ÖTANAZİDE KARAR VE UYGULAMA

Tanenbaum'a (1991) göre "Etik yargılarla, ölümün hayvan refahı ile olan ilişkisi düşünüldüğünde hayvan refahının en düşük seviyesi açıkça ortaya çıkar. İnsanların çoğu, ölümün insan refahı ile zıt olduğuna ve buna gölge düşürdüğüne inanır. Çünkü ölüm bir kişinin sahip olabileceği en değerli şeyi "hayatı" alır. Ancak hayvanlar açısından bakıldığında

ölümün hayvanların refahlarına ters düşebilecek bir durum olmadığına inanırlar. Suçsuz bir insanın yaşamına son vermenin günah olduğuna inandığımız için, acısız ve hiç uyarılmadan öldürülse bile insanın refahının bir katliam tutkusu ile bozulduğu söylenebilir. Öyle ise, aniden ve acısız bir şekilde öldürülen bir hayvanla insan arasındaki fark nedir? Fark açıkça pek çok kişinin hayvan yaşamına son verilmesine günah olarak bakmamasındadır. "

Regan (1983;1986) "Bir hayvanın yiyecek saklamak veya deneyler için öldürülmesi, onun refahına aykırıdır. Çünkü hayvanların da hayata karşı saygı duyulması gereken bir ilgileri vardır. Ölüm ister yavaş, isterse hızlı ve acısız olsun, dönüşü olmayan bir zarardır. Ölümden daha kötü sonuçlar bile olsa, bu kurbanı ilgilendirmez" demektedir.

Rollin'e (1978) göre; "Veteriner hekimin temel kavramsal sorunu; onun birinci derecede hayvan sahibine mi, yoksa hayvana karşı mı sorumlu oluşudur? Veteriner hekimin rolü makina parçasını tamire çağırılmış bir teknisyen gibi mi yorumlanmalı, yoksa bir çocuğa bakmaya çağırılmış bakıcının rolü gibi mi görülmelidir? Burada çocuğun bazı hakları olduğu unutulmamalıdır. Bu sorunun yanıtı veteriner hekimin etik problemlere yaklaşımına ışık tutacaktır. Sağlıklı hayvanların ötanazisi, kulak kesme ve diğer kozmetik hekimliği uygulamaları bu temel kavramla belirlenecektir."

Singer'e (1980) göre, "Kendi geleceği hakkında karar verme yeteneğine sahip olmayan hayvanlar için yaşama ya da ölüm kararını başkalarının vermesi haklı görülebilir. Ancak, ötanaziye ya da ötanazi uygulanacak hayvanların seçimine karar verme sorumluluğu göz ardı edilemez."

Hart ve ark.'na (1990) göre, Kararı kim vermelidir? Hayvan sahibi mi? Veteriner hekim mi? Veteriner hekim hayvanın genel ve sağlık durumunu göz önünde tutarak "ötanazi uygulanmalıdır" diyebilir. Hayvana bunun uygulanıp uygulanmamasına ise hayvan sahibi karar vermelidir. Hayvan sahibinin hayvanının ötanazisine karar vermesi çok zor ve üzücü bir durumdur. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada 138 hayvan sahibinden %90'ının hayvanlarının ötanazisi için sosyal servisleri aradığı belirlenmiştir. Diğerleri ise hayvanlarının yavaş yavaş ve ağrılı bir şekilde ölmesinden suçluluk duyduklarını söylemişlerdir.

Veteriner hekim, ötanazide en büyük görevi üstlenmektedir. Hayvanın yaşama süresi ve tıbbi umut-

lar hakkında hayvan sahibine bilgi verir. Eğer ötanazi kaçınılmaz ise, yöntemle ilgili seçeneklerin neler olabileceğini belirtir. Böylece hayvan sahibi ve ailesi ötanazi yapılıp - yapılmamasına ve hangi yöntemin uygulanması gerektiği konusunda karar verme aşamasına gelir (Hart ve ark., 1990).

Ötanazi yönteminde karar verilirken hayvanın türünün ve türe özgü fizyolojik fonksiyonların ve davranış karakterlerinin göz önüne alınması gerekmektedir. Seçilen ötanazi yöntemi en yüksek etik standarda sahip olmalıdır. En uygun yöntemin seçiminde hayvanın türü, hayvanı zaptetme yöntemi, personelin yeteneği, hayvan sayısı ve diğer koşullar önemli rol oynar (Andrews ve ark., 1993).

Hayvan sahibi, veteriner hekimden ağrının derecesini tayin etmesini isteyerek ve "Acaba ne zamandan beri bu acıyı çekiyordu?" gibi soruları yönelterek suçluluk duygusu duymaya başlayabilir. Daha önce yapması gereken tıbbi veya davranışsal bir işlemi önemsememiş olmasından dolayı hayvanın bu safhaya gelmiş olduğunu düşünerek de suçluluk duyabilir. Diğer yandan, çok pahalı medikal yöntemlerle tedavi yerine ötanazi önerildiği zaman, veteriner hekime kızgınlık duyabilir (Hart ve ark., 1990).

Hayvan sahibi, ötanaziye karar verildikten sonra, ötanazi sırasında aile fertlerinin katılıp katılmayacağına, uygulamanın evde mi, klinikte mi yapılacağına karar vermelidir. Veteriner hekimler bu konuda hayvan sahibini bilgilendirmeli, maliyeti de belirtmelidir (Hart ve ark., 1990). Hayvan türüne göre seçilecek ötanazi yönteminin profesyonel bir karar gerektireceği unutulmamalıdır (Andrews ve ark., 1993).

Hayvanlara uygulanan diğer metodlarda olduğu gibi, ötanazi sırasında da hayvan üzerinde fiziksel bir kontrol söz konusudur. Hayvanın türü, cinsi, büyüklüğü ve evcillik durumu, hayvanın ağrı verici bir hastalığının ya da yarasının oluşu, hayvanın heyecanlı olmuş olma derecesi önem taşır (Andrews ve ark., 1993; Smith ve ark., 1986). Ötanazi sırasında ortamın fiziksel estetiğine dikkat edilmelidir. Bu amaçla müstakil, sakin bir oda seçilmeli; küçük hayvanlarda, masanın üzeri idrarla ıslanmasın diye usulüne uygun olarak örtülmeli; hayvan sahibi odaya girmeden kelebek kateter takılmalı; hayvanın caudal kısmı örtülmeli; anüs bölgesine de kolayca temizleyebilmek amacıyla kağıt havlu konulmalıdır (Hart ve ark., 1990).

Hayvan sahibi ötanaziyi seyretmek istiyorsa

ona hayvanın bağıracığı, idrar ve gaita kaçıracağı, çırpınabileceği, ancak acı çekmeden öleceği izah edilmelidir (Hart ve ark., 1990).

Veteriner hekimler böyle duygusal ve etik sorunlarla karşılaştıklarında hayvan sahipleriyle iletişimi çok iyi kurmalı, anlaşılır ve rahatlatıcı bir dil kullanılmalı, müşterilerinin duygularını kabul etmeli, duruma göre müşterilerinin ötanazi sırasında hazır bulunmalarına izin vermeli, hayvan ve hayvan sahibine şefkatle davranmalıdırlar (Hart ve ark., 1990).

ÖTANAZI UYGULANABİLEN DURUMLAR

Hiçbir veteriner hekim hayvan öldürmekten hoşlanmaz. Ötanazi veteriner hekimliğinde en üzücü ve istenmeyen bir uygulamadır. Bununla beraber veteriner hekimler bazı durumlarda ötanazi yapmağa karar verir veya hayvan sahibinin bu konudaki isteğini yerine getirmek üzere ötanazi uygular. Ancak, öldürülmesini haklı kılacak nedenler bulunmadıkça veteriner hekimler hayvan öldürmeye zorlanamazlar (Anon., 1954; 1994; 1996; Ceylan, 1983).

Veteriner hekimler genel olarak, ya özel amaçlar (diseksiyon, araştırma vb.) için veya tedavisi imkansız, bulaşıcı hastalıklara yakalanmış (Antepioğlu, 1963), ağrıdan dolayı çok acı çeken hayvanlar (Ceylan, 1983) ya da yaşamları kendileri için riskli olan ve eziyetli ölümlere yol açacak yavru hayvanlar için ötanazi sorumluluğu ile karşı karşıya gelebilirler (Antepioğlu, 1963).

Veteriner hekime baş vuran kişi; beslediği hayvanını artık istemediği veya daha fazla besleyemeyeceği için (Ceylan, 1983; Hart ve ark., 1990), davranış bozukluğu nedeniyle (Hart ve ark., 1990), tehlikeli derecede saldırgan, can sıkıcı veya kusurlu olduğu durumlarda ötanazi isteyebilir.

Hayvan sahipleri ayrıca yarış kaybetme, şovda başarısız olma, av köpeklerinin tüfekten korkması, avı tutup getirmeme veya bildircin izleyeceği yerde tavşan izleme gibi performans bozukluğuna ilişkin durumlarda da veteriner hekime başvurulabilir (Ceylan, 1983).

Veteriner hekim, hayvan sahibi istiyor diye ötanazi yapmamalıdır. Sağlıklı bir hayvana hayvan sahibinin isteklerine cevap vermiyor diye ötanazi yapılması etik açıdan kabul edilemez bir durumdur.

ÖTANAZİDE HAYVAN DAVRANIŞLARI

Ötanazi uygulanacak olan hayvanın davranışları, gerek uygulama öncesinde gerekse uygulama sü-

recinde önem taşımaktadır. Bu hayvanların yüz ifadelerinde, fizyolojik fonksiyonlarında ve diğer davranış biçimlerinde değişiklikler görülebilir (Andrews ve ark., 1993).

Huzursuz ses çıkarma, çabalama, kaçmaya çalışma, defansif ya da agresif davranış, salivasyon, ürinasyon, defekasyon, anal torbaları boşaltma, pupillar genişleme, taşikardi, terleme ve refleks iskelet kası kasılmaları ile titreme ya da kas spazmları gibi fiziksel ve davranış farklılıkları görülebilir (Smith ve ark., 1986). Bu cevaplardan bazıları bilinçli hayvanlarda olduğu gibi bilinçsiz hayvanlarda da ortaya çıkabilir. Tavşan ve tavuk gibi bazı türlerde korku, immobilite ya da ölü oyunu yapma şeklinde görülebilir. (Andrews ve ark., 1993).

Acılı sesler çıkarma, korkulu davranışlar, bazı kokular salma ve feromonlar çıkarma çevredeki diğer hayvanlarda da endişe yaratabilir. Bu nedenle mümkünse ötanazi sırasında çevrede özellikle aynı türden hayvan bulundurulmamalıdır. Bu, özellikle hayvan acılı bağıyor ya da feromon çıkarıyorsa önemli olur. Genellikle yumuşak müdahale, tanıdık bir çevrede bulunma ve hayvanla ötanazi öncesi ve uygulaması sırasında konuşma hayvanı sakinleştirir. Fakat bu metodlar evcil olmayan ve yaralı ya da hasta hayvanlarda işe yaramaz. Zaptetme sırasında çabalama, ağrı, yaralanma ya da endişeye neden olabilir; bu, ötanazi uygulayan için tehlike doğurabilir. Bu durumlarda müsekkinler, analjezikler ya da immobilizan ilaçlar kullanılabilir (Andrews ve ark., 1993).

ÖTANAZİDE İNSAN DAVRANIŞLARI

Ötanazide insanların psikolojik durumları da söz konusudur. Bir hayvanın hayatını kaybetmesine karşı duyulan üzüntü sık görülen bir reaksiyondur (Klemm, 1964). Ötanazinin insanlar üzerindeki etkisi 3 değişik grupta incelenebilir (Andrews ve ark., 1993; Arluke, 1991; Hart ve ark., 1990):

1. Klinik açıdan hasta sahibi ve veteriner hekim ilişkisi önem taşımaktadır. Hayvan sahibi ötanaziye ve ne zaman yapılacağına karar vermek zorundadır. Birçok hayvan sahibi veteriner hekime şiddetle karşı çıkarken, bir kısmı da kendileri karar vermekten korkarlar. Hayvanın ötanazi uygulanacak duruma gelmesinden kendilerini sorumlu tutarlar. Ötanaziden etkilenenler sadece hayvan sahipleri değildir. Veteriner hekimler ve yardımcı personel de yıllardır bildikleri ve tedavi ettikleri hastaları için üzüntü duyarlar.

2. Hayvanları himaye eden kurumlar ile hayvan deneylerini kabul etmeyen kurumlarda görevli olanlar; evsiz, hasta ya da yaralı hayvanlara ötanazi yapılması gerektiğinde direkt olarak rahatsız olabilmektedirler. Bunlar işlerinden ayrılmak isteyebilirler. İşlerini ihmal edebilirler; münakaşaya girişebilirler ya da hayvanları tutma konusunda beceriksiz ve hissiz davranabilirler.

3. Laboratuvarlarda görevli araştırmacı, teknisyen vb. personel ile öğrenciler de ötanaziden etkilenebilirler. Hayvanat bahçelerinde ya da yol kenarında kazaya uğrayan hayvanlar ile, karaya vuran deniz hayvanlarının ötanazisi konu olduğunda merhametten kaynaklanan davranışlar ve tepkiler söz konusu olabilir.

Bu tepkiler en hızlı ve ağrısız ötanazi yöntemini kullanmaya engel olmamalı; ötanazi sırasında hem hayvanın hem de hayvan sahibinin duygusal durumlarına karşı hazırlıklı bulunmalıdır (Andrews ve ark. 1993; Hart ve ark., 1990).

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde veteriner hekimlerin müşterileri yüksek kalitede ilgi beklemektedirler. Bu ilgi sadece son gelişmiş tıbbi tekniklerle ilgili değil; onların arkadaşları olan hayvanların öldürülmesi sırasında da geçerlidir. Hayvan sahipleri ötanazi sırasında özellikle şefkat ve saygı beklemektedirler (Hart ve ark., 1990).

Sağlıklı ve istenmeyen hayvanlara ötanazi uygulanmasında hem meslekle uğraşanlar, hem de hayvanlarla ilgilenenler için tartışılması gereken durumlar ortaya çıkarmaktadır (Rollin, 1992).

Veteriner hekimler kimi kez iyi niyetli bir kişinin kendisine getirdikleri başıboş, düşkün bir hayvanın uyutulması isteğiyle ötanazi uygulamakta; ancak ötanaziye karşı olan kişi-kuruluşların şikayetiyle karşı karşıya gelebilmektedirler. Bu durumda kendisini savunabileceği yasalara sığınma gereği duymaktadırlar (Anon., 1974).

İngiltere'de başıboş, sağlıklı bir hayvan bulunup veteriner hekime ötanazi uygulaması için getirilirse veteriner hekim, hayvanın sahibi olmadığı için bunu gerçekleştirmez. Ötanazi uygularsa da yasal açıdan hayvanı kendisi bulmuş gibi işlem görür. Eğer hayvan kötü yaralanmış ve acı çekiyorsa onun yaşamasına izin vermek suçtur. Veteriner hekim hayvana ötanazi uyguladıysa 1911 sayılı Hayvanları Ko-

ruma Kanunu'nun ilgili maddesine göre (Madde 1. 1-a) kendisini savunabilir. İngiltere'de köpekler için de ayrıca kanun olduğu ve böyle bir durumda veteriner hekimin hayvanı en yakın karakola teslim etmesi gerektiği belirtilmektedir (Anon., 1974).

Türkiye'de Hayvanları Koruma Yasası Öntasarısı beşinci bölüm madde 11'de; "Ağır hasta ya da ağır yaralı olup da iyileştirilmesi olanaksız bulunan omurgalı bir hayvan bundan sonraki yaşamını dayanılmaz acılar çekerek sürdürecektse, bu konudaki veteriner hekim raporu üzerine, acılarına son vermek amacıyla ancak uyuşturularak ya da elverdiği ölçüde acı vermeden öldürülebilir. Bu maddeye aykırı davranışlar 6 aya kadar hapis, mesleği hayvanlarla uğraşmasını gerektiriyorsa ayrıca 2 yıla kadar meslekten yasaklama cezası verilir " denmektedir (Sungurbey, 1992).

Türk Ceza Kanunu'nun 521. maddesinde şöyle denilmektedir: "Her kim, bila mucip başkasına ait olan bir hayvanı öldürürse veya işe yaramayacak hale koyarsa sahibinin şikayeti üzerine dört aya kadar hapis ve yüz liraya kadar ağır cezaı nakdiye mahkum olur" (Köseoğlu, 1947). Türk Ceza Kanunu'nun 448. maddesine göre ötanazi kasten adam öldürmek olarak kabul edilirken, sağlıklı hayvanların ötanazisi konusunda duyarsız kalınması hayvanlara verilen değerin bir göstergesidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yiyecek olarak kullanılacak hayvanların öldürülmesi ötanazi çerçevesinde alınıp bu iş için de karbondioksitin en uygun ajan olduğu belirtilmektedir (Andrews ve ark., 1993).

Hekimliğin ana anlam ve amacı ne pahasına olursa olsun hastanın ömrünü uzatmaktır. Ancak veteriner hekimin; şarbon, yanıkara, sığır vebası, kuduz ve ruam gibi hastalıklara yakalanmış hayvanları imha etmesi gerekmektedir (Anon., 1989). Bu hastalıkların çıktığı bölgede de karantina uygulanır. Kuduzla yakalanan ve tıbbi müdahale zamanı kalmayan bir insan tecrid odasına kapatılıp ölümle başbaşa bırakılırken; kuduzlu ve kuduzla yakalanmış bir hayvan tarafından ısırılan hayvanlar da tazminatsız olarak öldürülür ve imha edilir.

İnsan sağlığı açısından ve çevre için tehlike unsuru teşkil eden hayvanların durumu bu mu olmalıdır? Bu sorunun cevabının Hayvan Sağlığı Zabıtası Yönetmeliği'nde (Anon., 1989) madde 96 ve 97'de tam el koymayı gerektirecek durumlar ve ihbarı mecburi hastalıklarda, sonucun "İmha" olarak belirtildiği bunun nasıl yapılması gerektiği hususunun

açıklanmadığı şeklinde görülmektedir.

Andrews ve ark.'na (1993) göre; ek-sanguinasyon, dekompresyon (kuvvetli basınç altında tutma), şok dondurma (rapid freezing), hava embolisi oluşturma, suda boğarak öldürme (drowning), başa darbe uygulaması (stunning) yöntemleri ve striknin, nikotin, kafein, kûrar, süksinil kolin, gal-lamin, dekametonyum, pankronyum, detoksokronyum, magnezyumsülfat, potasyumklorit ve bütün neuromusküler bloke edici ajanlar ötanazide kabul edilemeyecek yöntem ve ajanlardır. Bu ajanlar sadece kas paralizisi yaptıkları ve bilinçsizlik yaratmadıkları için ötanazide Avrupa ve Amerika'da terkedilmiştir. Konya ve yöresindeki veteriner hekimlerle yapılan kişisel görüşmelerde ötanazi'de fiziksel yöntemlere uyulmadığı, inhalant ajanların kullanılmadığı, ancak en yaygın olarak ötanazik ajan bile kabul edilmeyen striknin'in uygulandığı belirlenmiştir.

Yeni Zelanda Veteriner Hekimliği Meslek Rehberi'nde (Anon., 1991); "Bir hayvan için ötanazi uygulaması gerekli ise bu en insancıl yöntemle yapılmalıdır" denmektedir.

Veteriner Hekimliği Deontoloji Yönetmeliğinde (Anon., 1994) "Veteriner Hekimler meslek yaşamları boyunca veteriner hekimliği andı ile birlikte, İnsan ve Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni de göz önünde bulundurlar" şeklinde üstü kapalı geçilmiştir. Veteriner hekimlerin en önemli etik sorunlarından olan ötanazi konusunun ayrı bir yönerge ile belirtilmesi uygun olacaktır.

Dünya Veteriner Hekimleri Birliği'nin önerdiği Mesleki Etik Yasası'nda (Anon., 1992) veteriner hekimlerden "hayvanların mümkün olan en iyi durumda yaşamlarını sağlayarak ve hastaları tedavi ederek hayvan refahını yükseltmeleri ve gereksiz acı çekmelerini önlemeleri" istenmektedir.

Dünyanın birçok ülkesinde yayımlanan hakemli, güvenilir süreli yayınların tümü ve uluslararası bilimsel toplantıların organizasyon komiteleri deney hayvanlarına dayalı araştırmalarda "etik kurul kararı" aramaktadırlar. Türkiye'de ilk kez olarak AÜ Veteriner Fakültesi bir etik kurul oluşturmuştur. Bu kurul "AÜ Etik Kurul Yönergesi" (Anon., 1996) uyarınca kendisine iletilen bilimsel araştırma projelerini incelemektedir. Kurul arşivinde, TÜBİTAK'ın ve diğer bazı araştırma kurumlarının desteklediği projelerde, bu kurulun kararını istediğine dair belgelerde saptanmıştır.

Adı geçen yönergede (Anon., 1996) ötanaziye ilişkin olarak "Madde 12.8.'de : Şiddetli ve sürekli ağrı ve acı çeken ya da normal yaşamını sürdüremeyecek duruma gelen hayvanlar ile çevresi için risk oluşturabilecek hayvanların en uygun yöntemle, acı duymayacak şekilde yaşamlarına son verilmelidir" ifadesine yer verilmiştir.

Bu görünüme göre, Türkiye'de ötanazi konusuna açıklık getiren bilim adamlarının ve veteriner hekimlerin, hiç değilse araştırmalarda deney hayvanlarına ilişkin uygulamalarda izleyecekleri yolu gösteren ilk ve tek mevzuat uygulaması olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak denebilir ki; hayvanlara ötanazi uygulaması istenmeyen bir durumdur. Ancak Hayvan Sağlığı Zabıtası uyarınca zorunlu olan durumlarda, tedavi edilemeyecek derecede yaralı veya tedavi edilse de hayatının geri kalan kısmı kendisi için sefalet ve çeşitli şekilde eziyetli ölümlere yol açacak yavru hayvanlar ve çok yaşlı hayvanlara, hayvan sahibinin isteği ve veteriner hekimin kaçınılmaz bulması durumunda ötanazi uygulaması kabul edilebilir. Bu işlem bir anda, acı çekirmeden ve korkutmadan yapılmalıdır. Ötanaziyi uygulayacak veteriner hekim ve personelin bu konuda eğitilmiş ve deneyimli olması gerekir. Diğer yandan AÜ Veteriner Fakültesi etik yönergesi uygulamalarında saptandığı gibi Türkiye'de hayvanlarda ötanaziyi yasal temele oturtarak, veteriner hekimlere meslekî uygulama kolaylığı ve gerekli savunma olanağı sağlanmalıdır. Ötanazi konusu, Türkiye'de yaygınlaşan PET olgusu karşısında giderek güncelleşeceği dikkate alınarak veteriner fakültelerinde ve meslek odaları, meslekî örgütler ve ilgili kamu kuruluşlarında etik değerler açısından ele alınmalı ve tüm ilgililer bu amaçla eğitilmelidirler.

Kaynaklar

Andrews, E. J., Bennett, T., Clark, J. D. (1993): 1993 Report of the AVMA Panel on Euthanasia. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 202(2): 229-249.

Anon. (1954): 6343 sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Veteriner Hekimleri Birliği ve Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun. 18 Mart 1954 Tarih ve 8661 sayılı Resmi Gazete.

Anon. (1957): Webster's New International Dictionary of the English Language. Second Edition, U. S. A: 883.

Anon. (1974): Euthanasia of Stray Dogs and Cats. *Vet. Rec.*, 95(10):240.

Anon. (1989): 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliği. Karar sayısı 89/13838 (Madde 95).

Anon. (1991): A Guide to professional Conduct for Ve-

terinarians in New Zealand. The New Zealand Veterinary Association Inc: 1-36.

Anon. (1992): Code of Professional Ethics of the World Veterinary Association. General Assembly (44th), 23th May 1992, Paris.

Anon. (1994): Veteriner Hekimliği Deontoloji Yönetmeliği, 09 Temmuz 1994 Tarih ve 21985 Sayılı R.G.

Anon. (1996): Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Etik Kurul Yönergesi.

Antepiloğlu, H. (1963): Evcil Hayvanların İnsanı Şekilde Öldürülmesi. *Türk Vet. Hek. Der. Derg.*, 33(3-4): 160-169.

Arluke, A. (1991): Coping with Euthanasia: A Case Study of Shelter Culture. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 198(7): 1176-1180.

Arslan, A. (1993): İyi ve Güzel Ölüm: Ötanazi. *Hukukçu*, (7): 30-33.

Avery, R., Bezmen, S., Edmonds, A.C. ve Yaylalı, M. (1990): Redhouse. Redhouse Yayınevi: 1152.

Ceylan, S. (1983): Euthanasia. U. Ü. Vet. Fak. "Euthanasia" Konferansı, 15. 03. 1983, Bursa, 61-89.

Hart, L. A., Hart, B. L., Mander, B. (1990): Humane Euthanasia and Companion Animal Death: Caring for the Animal, the Client and Veterinarian. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 197(10): 1292-1299.

Klemm, W. R. (1964): Carbondioxide Anesthesia in Cats. *Am. J. Vet. Res.*, 25(107): 1201-1205.

Köseoğlu, Y. C. (1947): Türk Ceza Kanunu. Marifet Matbaası, İstanbul.

Regan, T. (1983): The Case for Animal Rights. Berkeley, Los Angeles.

Regan, T. (1986): The Case for Animal Rights. Alınmıştır: Peter Singer (Ed.), In Defense of Animals. Perennial Library, New York, 13-26.

Rollin, B. E. (1978): Updating Veterinary Medical Ethics. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 173(8): 1015-1018.

Rollin, B. E. (1992): An Ethicist's Commentary of the Griewing Client Wishing to Euthanasia His Wife's Dog. *Can. Vet. J.*, 33 (1): 7-8.

Singer, P. (1980): Animals and the Value of Life. Alınmıştır: Tom Regan (Ed.), Masters of Life and Death. Random House, New York.

Singer, P. (1983): The Ethics of Animal Use. Amsterdam.

Smith, F. (1919): The Early History of Veterinary Literature and Its British Development. Bailliere Tindall and Cox, London.

Smith, A. W., Houpt, K. A., Kitchell, R. L. (1986): Report of the AVMA Panel on Euthanasia. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 188(3): 252-268.

Smithcors, J. F. (1958): Evolution of the Veterinary Art. Baillere, Tindal and Cox, London.

Sungurbey, İ. (1992): Hayvan Hakları. İ. Ü. Basımevi, İstanbul.

Tannenbaum, J. (1991): Ethics and Animal Welfare: The Inextricable Connection. *J. Am. Vet. Med. Assoc.*, 198(8): 1360-1376.

Tuğlacı, P. (1987): Tıp Sözlüğü. Sistem Ofset, 6. Baskı, İstanbul.